

א. כן מבואר ממה שאמר בגמרא לעיל שצרת אשת אחיו שלא היה בעולמו בזיקה, למאן דאמר יש זיקה – חולצת. וכן נקטו הפוסקים (ע' ריא"ז, מ"מ ו, יח; תשו"ע קעג, יב). וכן מבואר ברפ"ג ועוד. הרי שאעפ"י שיש זיקה, אינה כצרת ערוה ממש להיפטר מהחליצה.

ב. יש מדייקים מאריכות לשון הנמוקי-יוסף שנקט זיקה דאורייתא (וכן משמע מכמה ראשונים. ע' בסיכומים), כי אם זיקה דרבנן (ע' להלן כז: כת: וברמב"ן וברשב"א שם) הלא היה לו לומר בפשיטות שכיון שאינה אלא מדרבנן, ודאי תופשים קידושין באחותה. אלא שקשה על כך מהמשך דברי הנמוקי-יוסף שמבואר שזיקה דרבנן. ונראה שאין זיקה מדאורייתא אלא אם לבסוף כנס היבם, או נידונית הזיקה כתחילת היבום, אבל אם לבסוף לא כנס אין זיקה אלא מדרבנן, ובוה מתורצים כמה קושיות (עפ"י חדושי הגר"ט יב). ויש להעיר מדברי המאירי לעיל ח. (ד"ה ותירץ) שנראה לכאורה שנקט זיקה דאורייתא גם אם לבסוף לא כנס. ועע"ש במהרש"א.

וע"ע בגדרי זיקה דאורייתא ודרבנן, בחדושי ר' שמואל יבמות יד, ג עמ' ריה; אבי עזרי יבום ו, יח.

– בטעם הדין שצריך להמתין עד שייבם אחיו או יחלוץ, והלא בדין הוא שהקידושין יפקיעו את זיקת אחותה – יש מהאחרונים שכתבו מפני שעד שלא קידש היתה אחותה זקוקה לו וזו אסורה עליו משום אחות זקוקתו, אם כן גם כשמקדשה ומנתק בכך את זיקת אחותה, הרי זה דומה למגרש את אשתו שעדיין אסור באחותה אעפ"י שהקשר ביניהם נותק, הלכך רק ע"י יבום אחותה או חליצתה שנעקרה הזיקה מעיקרא, מותרת לו (עפ"י לבוש מרדכי יז; אמרי משה ז).

וצ"ב ליישב טעם זה עם שיטת התוס' (כג) והרשב"א והרא"ש שכשנשא נעקרה הזיקה לגמרי ומותר לקיימה בלא המתנה (כן העירו באנצ. תלמודית כרך יב עמ' שמא). ולשיטה זו צריך לומר שאין זה דומה לגירושין לאסור את האחות, אם מפני שזיקה אינה אלא מדרבנן או יש לחלק בין הפקעת האישות של אשתו, שאין די בכך להתיר אחותה שעדיין בכלל 'לצורר' הוא, ובין הפקעת הקשר של אחותה שמועיל להתיר את אשתו.

'אלא אשת אחיו שלא היה בעולמו לרבי שמעון היכי משכחת לה, בחד אחא ומית ונולד לו אח, אי נמי בתרי ולא יבם ולא מית...' אם תאמר הלא טעמו של רבי שמעון משום זיקה ככנוסה, ואם כן מדוע בשני אחים ולא יבם ולא מת אוסר רבי שמעון, הלא מכל מקום פקעה זיקת הראשון מפני שהיא ככנוסה לאח אחר? – פירש הרמב"ן שכל שלא מת אי אפשר לומר זיקה ככנוסה לזה החי, שאם כן הלא היא כאשת אחיו החי וכיצד היא מותרת לאח אחר – אלא כך הוא הדין לרבי שמעון שכל שהאחים בחיים וקדם אחד ויבם פקעה לה זיקה [למפרע. עריטב"א] מאותם שלא רצו לייבם, אבל אם מת אחד מהם, כיון שאילו היה חי שמא היה מייבם, רואים אותה כאילו היא כנוסה לו משעת נפילה. (ועע"ש וברשב"א).

ולפי מה שנוקטים עתה שאם מת השני אפילו בלא שייבם – מותרת לאח הנולד, מה ששנה ברישא 'נולד ואחר כך ייבם' להשמיענו כחו של רבי שמעון, יכול היה להשמיענו אפילו כשלא ייבם מותרת לר"ש, אלא אגב סיפא 'יבם ואח"כ נולד' אמר 'נולד ואח"כ יבם' וסבר שממילא משתמע גם כשלא ייבם, שטעם אחד הוא לשניהם (עפ"י רמב"ן ועוד).

דף יט

זעוד תניא רבי שמעון פוטר בשתייהן מן החליצה ומן הייבום שנאמר ואשה אל אחתה לא תקח לצרר בשעה שנעשו צרות זו לזו לא יהא לך ליקוחין אפילו באחת מהן. אלא אמר רב אשי: אי

דנפול בזה אחר זה הכי נמי, הכא במאי עסקינן דנפול בבת אחת. הקשה הגאון רבי אלחנן וסרמן (קובץ הערות כה) הלא כלל הוא בידינו כל שאינו בזה אחר זה אפילו בבת אחת אינו, ואם כן למאן דאמר זיקה ככנוסה מדוע צריך לימוד מיוחד שאין לו ליקוחין באחת משתי אחיות, הלא הוא כמקדש שתי אחיות כאחת. ובשלמא לדעת התוס' (בבכורות ט) אין אמור כלל זה בקדושה הבאה מאליה, אבל בתוס' הרי"ד (בקדושין פ:) נראה שחולק על כך, ולשיטתו קשה.

ויש לישב שהרי"ד הולך לטעמו שחידש כאן [ואפשר שקושיא זו עצמה היא שהכריחתי לומר כן] שאף אם זיקה ככנוסה, תופשים קידושין באחות זקוקתו, ואם כן לפי שיטתו זו הלא ישנן בזה אחר זה (עפ"י בית ישי מא בהערה).

וע"ש בבאור דברי הרי"ד, כיצד יתכן שקדושין תופשים באחותה והלא מבואר בסוגיא שאם זיקה ככנוסה, אחותה פטורה מן החליצה ומן היבום, שנחשבת ערוה גמורה – ופירש שאי-תפישת קדושין בעריות אינו נובע מהאיסור [אלא סיבה אחת היא הגורמת לאיסור ולא-תפישת הקדושין – מה שהיא שאר-בשר. ועע"ש סי' מב. וע"ע במובא לעיל ג:], מעתה יש לומר שדין תפישת קדושין באחות-אשה תלוי בשם 'לקיחה' של אשה ואחותה, כלשון הכתוב 'אשה אל אחתה לא תקח', הלכך בזיקה אעפ"י שנידונית ככנוסה, אך לא היה בה מעשה ליקוחין אלא אשה הקנו לו מן השמים, לכך שייך תפישת קדושין אעפ"י שהיא 'ערוה' לגביו.

(ע"ב) רבי שמעון אומר ביאתה או חליצתה של אחת מהן (כצ"ל) פוטרת צרתה. פירוש, יש אחת מהן שביאתה או חליצתה פוטרת צרתה. ואם 'חליץ לבעלת מאמר לא נפטרה צרה' – והוא הדין אם בא עליה אלא משום שאסור הדבר לכך אמר 'חליץ' (רמב"ן).

מבואר בגמרא שאם נוקטים שמאמר קונה (קנין גמור לפרש"י), כשנולד האח לאחר המאמר הרי זה כנולד לאחר יבום ומותרת לו לרבי שמעון. ויש להקשות הלא אף אם נחשיבנה כאשתו גמורה של עושה המאמר הלא עדיין מצות יבום מוטלת עליו (וערמב"ן כט:), וכל שזקוקה ליבום אינה נחשבת כלפי הנולד 'בא ומצאה בהיתר'. [שהרי בעצם איסור אשת-אח פוקע בכל יבום מיד במיתת האח, בשעה שנפלת ליבום (כן מוכח מדין יבם קטן להלן קיא, שיותר ביבמתו אעפ"י שעדיין אין בו מצות יבום. וכן יש להוכיח מדין מעוברת כר"פ החולק). ואם כן כשנולד אח באותה שעה מה טעם נחשב שמצאה באיסור הלא הותר איסור אשת-אח כלפי אחיו ומדוע לא יותר גם לגביו, כשם שאנו אומרים בנולד לאחר היבום שמתוך שהותר האיסור לאחיו הותר גם לגביו (עתוס' ושאר ראשונים להלן כ. בבאור דברי הגמרא 'איסורא דאחי לידי היתרא') – אלא על כרחנו לומר משום שיש בה עדיין זיקה ראשונה אין זה בכלל 'מצאה בהיתר'].

ויש לומר על פי המבואר להלן (כט:): שלבית שמאי שמאמר קונה קנין גמור, כל העושה מאמר ביבמתו פרוה ממנה זיקת יבמין וחלה זיקת אירוסין, ואם כן לפי אותו צד שמאמר קונה קנין גמור אין בה זיקת יבום כלל, ואמנם מצוה על היבם לבוא עליה לקיים מצות יבום, אך אין בה שום זיקת יבום באותה שעה, על כן נחשב 'בא ומצאה בהיתר' (עפ"י קהלות יעקב יב).

ובטעמו של ר' אושעיא שמתיר רבי שמעון אפילו בנולד קודם יבום, פירש שם, שלשיטתו אין הטעם תלוי כלל בהפקעת הזיקה אלא אפילו כשזקוקה ליבום מכת הראשון מותרת. ובאמרי משה (ת,ז-י) חידש טעם אחר; שמשום 'זיקה ככנוסה' נעשתה עליו כערות אשת-אח ויש בה חיוב כרת ושוב פקעה זיקה הראשונה לגבי הנולד [גם ללא איסור אשת אח שלא היה בעולמו], הלכך כשמת אחיו יכול הנולד ליבם, שאין בה כלל זיקה ראשונה אצל זה.

הא בבא דסיפא למאן קתני לה, אילימא לר' מאיר... שמע מינה. הרמב"ן מפרש שעיקר ההוכחה

הוא מדברי רבי שמעון 'הואיל ובא ומצאה בהיתר ולא עמדה עליו שעה אחת באיסור מייבם לאיוז מהן שירצה...'. – משמע לאפוקי נולד ואחר כך יבם שעמדה עליו שעה אחת באיסור, הרי שאינה ככנוסה ואסורה. אלא שהגמרא מפרש והולך שמשום כך התנא חילקן לשתי בבות ולא עירבן. ואילו הרשב"א והריטב"א (וכן משמע בתוס') כתבו שמלשון רבי שמעון לא הקשו כי יש לומר שאמר זאת לדבריו דרבי מאיר, כלומר אפילו לדבריו יש לך להודות על כל פנים כשמצאה בהתר, אבל לשיטתו מותרת בכל אופן – אלא עיקר הקושיא היא מ'לערבינהו ולתנינהו'.

*

לא הזכיר בכל העריות 'נדה היא' אלא באשת אח – לרמז, כשם שהאשה הנדה יש לה התר לאחר זמן, כן אשת אח תיאסר בהיותה עמו בחייו ויתכן שתהא מותרת לאחר מיתתו, כאשר מת וכן אין לו (בשם ר"א אבן עזרא).

דף כ

'אחותה דמאן אילימא דאיסור מצוה כיון דמדאורייתא רמיא קמיה פגע באחות זקוקתו'. והוא הדין לאיסור קדושה, אחותה אסורה משום אחות-זקוקתו כמו ששנינו להלן (כו.), אלא רצה להאליים קושיתו ולשאול מדבר שטעמו מבורר ופשוט ולא להקשות ממקום אחר, ונקט דבר אחד והוא הדין לאידך (עפ"י רמב"ן ועוד. והרי"ד גרס כן להדיא).

מבואר שאף חייבי לאוין-ועשה שמהתורה אינן בנות יבום ואם בעלו לא קנו, כיון שחייבות חליצה מדין תורה הרי יש להן זיקה ואסור בקרובותיהן, או משום ביטול מצות יבמין, שאם יקח אחותה מבטל מצות החליצה. ואפשר שלפי דברי התוס' (לעיל יח: – דלא כהרמב"ן והרשב"א) שאף לרבן גמליאל הסובר אין זיקה ומותר לבטל מצות יבמין, אחות זקוקתו אסורה לו מחיים, והטעם הוא משום מראית העין שנראית כאחות אשתו [ערמב"ן כאן], י"ל שבאיסורי קדושה הואיל ואינן מתיבמות מדינא אין כאן מראית העין. ועכ"פ אין להוכיח מהמשנה דלהלן לאסור, שיש לומר שסובר התנא שם יש זיקה או אסור לבטל מצות יבמין (כמו שאמרו בגמרא כו.). ולפי זה מיושב היטב שעדיף לגמרא להקשות לכולי עלמא, לכך הקשו מאיסור מצוה, כי אם מאיסורי קדושה לחוד היה יכול לתרץ דמתני' כרבן גמליאל.

'איסור קדושה אלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט. ואמאי קרי ליה איסור קדושה דכתיב קדשים יהיו לאלקיהם. וממורת ונתינה לישראל ששנינו במשנה, גם הם בכלל 'איסור קדושה' משום שנאמר והיה מחנך קדוש ולא יראה בך ערות דבר, ופרשה זו סמוכה לאזהרת ממזר ועמוני ומואבי, שלא ימצא כל זה במחניך (עפ"י שירי קרבן על הירושלמי כאן). ועוד, באלו לא הוצרכנו להביא מן המקרא, שמעצמו הדבר מוכח שנאסרו לישראל מפני קדושתם, רק באלמנה וגרושה שאין בהן פסול ובכלל קדושת ישראל הן, הוצרכנו ללימוד מיוחד מיוחד שאסורות לכהנים מפני עילוי קדושתם (עפ"י נהורא שרגא).

שמה אין רחוק לומר שמשמעות 'איסור קדושה' – איסור קידושין [ע' מג"ח רסו שהוכיח מתוס' ב"מ י שיש איסור תורה בקידושי חייבי לאוין. וי"א מדרבנן – ע' במובא בקדושין עח בסיכומים. ואף לפי האומרים שאין בדבר איסור כלל, מ"מ לדעת הרמב"ם אין לוקה בחייבי לאוין אלא בקידושין וביאה. ויתכן שמכאן מקורו], שלא כ'איסור ערוה' שאין בעריות תפיסת קידושין (וע' שרגא).